

Мова

і культура

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Випуск 5

ТОМ

IV / 2

Київ

Мова і культура

НАУКОВЕ

ВИДАННЯ

Випуск 5

ТОМ

IV
/2

Київ
2002

Інститут філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України
Фонд розвитку культури і мистецтва «Парад Планет»
Міжнародний науковий журнал «COLLEGIUM»

СЕРІЯ «ФІЛОЛОГІЯ»

Наукове видання

«МОВА І КУЛЬТУРА»

Випуск 5

Том IV

Частина друга

**МОВА
І ХУДОЖНЯ
ТВОРЧІСТЬ**

Видавничий Дім Дмитра Бураго
Київ 2002

УДК 80 + 008] (082)

ББК 81я 43

М 74

МОВА І КУЛЬТУРА

Науковий щорічний журнал

Видання зареєстроване Державним комітетом інформаційної політики,
телебачення та радіомовлення України.
Свідоцтво КВ № 4332 від 27.06.2000 р.

Засновник:

Фонд розвитку культури і мистецтва «ПАРАД ПЛАНЕТ»

Видається за рішенням Вченої ради

Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України від 1 червня 2000 р.

Головний редактор Д. С. Бураго

Редакційна рада:

д-р філол. наук, проф. А. Й. Багмут; д-р філол. наук, проф. В. М. Бріцин; д-р філол. наук, проф., академік АН ВШ України Ю. Л. Булаховська; д-р філол. наук, проф. О. П. Воробйова; д-р філол. наук, проф., академік АН ВШ України, заслужений працівник ВШ України М. О. Карпенко; канд. філол. наук, доц. Т. В. Клеофастова; д-р філол. наук, проф. Ю. І. Корзов; д-р філол. наук, проф. Н. В. Костенко; д-р філол. наук, проф., член-кор. НАН України Н. Є. Крутікова; д-р філос. наук, проф., заслужений діяч науки і техніки України, член Нью-Йоркської академії наук С. Б. Кримський; д-р філол. наук, проф. Ф. О. Нікітіна; д-р пед. наук, проф. Г. В. Онкович; д-р філос. наук, проф., академік НАН України О. С. Онищенко; д-р філос. наук, канд. істор. наук, проф. Ю. В. Павленко; д-р філол. наук, проф. Г. Ф. Семенюк, д-р філол. наук, проф. Е. С. Соловей; д-р психол. наук, проф., член-кор. АПН України Н. Б. Чепелева, д-р істор. наук, проф. В. С. Чишко.

Рецензенти:

д-р філол. наук, проф., академік НАН України Д. В. Затонський;
д-р філол. наук, проф. Н. Г. Озерова;
канд. філол. наук, доц. П. П. Алексєєв.

Видання затверджено ВАК України:

Постанова президії ВАК України від 8.11.2000 р. № 1-01/9 (літературознавство);
Постанова президії ВАК України від 13.12.2000 р. № 2-01/10 (мовознавство).

© Інститут філології Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, 2002

© Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, 2002

© Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2002

© Фонд розвитку культури і мистецтва «Парад Планет», 2002

ЛІТЕРАТУРА

1. Зубова Л. В. Поэзия Марины Цветаевой. Лингвистический аспект. – Ленинград, 1989.
2. Потебня А. А. Мысль и язык // Потебня А. А. Слово и миф. – М.: Правда, 1989.
3. Седых Г. И. Опыт семантического анализа «Грифельной оды» О. Мандельштама // Филологические науки. – 1978. – № 2.
4. Сологуб Н. М. Мовний світ Олеся Гончара. – К.: Наукова думка, 1991.

УДК 821.111-343'06(485)Юнсон

Якубовська Н. О.
(Чернівці)

МІФОЛОГІЧНИЙ ОБРАЗ ОДИССЕЯ В СУЧАСНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

(на матеріалі роману Ейвінда Юнсона «Прибій і береги»)

Дослідження функціонування міфологічних образів у літературі ХХ ст. є однією з пріоритетних проблем сучасного літературознавства. Світова культура містить певні сюжети й образи, які досить часто повторюються в національних літературах. Одним із найбагатших джерел цього матеріалу є античність, яка дала важливий поштовх до виникнення європейської літературної традиції.

В античному герої прихована величезна морально-психологічна інформація, яку нащадкам потрібно лише вивільнити. Потенційність подальшого розвитку міфологічного героя та універсальний характер проблем, що постають перед ним, дають персонажу можливість вийти за рамки своєї епохи. Перехід в інший час або національну культуру передбачає здатність героя адаптуватися до нового світосприйняття і проблем, викликаних сучасним життям. А. Є. Нямцу зазначає, що *«традиційний сюжетно-образний матеріал не потрібно сприймати як абсолютно незмінну і замкнуту систему, тому що діахронічний розгляд літературної еволюції конкретної структури показує її формально-змістову гнучкість, яка не лише передбачає, але й нерідко провокує широкий інтерпретаційний діапазон подієво-семантичних доміант»* [6, 41]. Через те, що давньогрецькі образи та мотиви містять у собі екзистенційне розуміння світу і є відкритою системою, вони залишаються досить продуктивним джерелом для сучасної літератури.

Одним із найактивніших міфологічних сюжетів є «Одіссея». Продуктивність гомерівської «Одіссеї» у світовій літературі доводять численні розробки цього мотиву в різний час. У ХХ столітті до фабули і персонажів поеми зверталися такі письменники, як Н. Казандзакіс «Одіссея», Д. Джойс «Улісс», Ф. Фюман «Привиди», К. Варналіс «Щоденник Пенелопи», Є. Анджиевський «Ніхто», Г. Олді «Одіссей, син Лаерта» та інші.

Серед багатьох літературних творів про Одисея особливої уваги заслуговує роман шведського письменника Ейвінда Юнсона «Прибій і береги»

(1946). Поштовхом для його написання стали події Другої світової війни. Письменник наповнив гомерівську поему духом свого часу, зробивши героїв давньогрецького епосу виразниками ідей сучасності. Таким чином, у протагоністах роману з самого початку закладена двомірність, яка відображається в їх характерах і способах мислення. Майбутнє знайшло відображення в минулому, примушуючи читачів замислитися над екзистенційними проблемами людства, цінністю людського життя та війною, що заперечує його.

Домінуючою темою творів минулого століття, що базуються на Троянському циклі, є осуд воєн, який досить часто лунає з уст головних героїв. Так, Одиссей Юнсона – це воїн із примусу, а не за своїм покликанням: «Я никогда не хотел воевать в этой войне ... Я хотел пахать ... Я, наверно, был не столько царь, мореход и воин, сколько пахарь» [8, 55]. Він стоїть перед вибором: або йти на війну і стати героєм, або залишитися на Ітаці і погубити царство. Син Лаерта жертвує своїми власними інтересами заради суспільних. І приходять до висновку, що у світі немає нічого ціннішого, ніж мир, а отже, відпадає необхідність убивати.

Сутність і абсурдність воєн розкривається в розмові Гермеса з Одисеем, відсутній у Гомера. Цар Ітаки каже: «Мы увязли в крови по щиколотку, по колено, по грудь, по маковку шлема во имя целей, о которых не имели понятия» [8, 60]. У романі Троянська війна є дзеркальним відображенням Другої світової війни. Ідеї та лозунги фашистської Німеччини автор переносить до Давньої Греції. Одиссей каже: «Но я не хотел поддерживать бредовые мечты микенцев и лакемидонян о мировом господстве» [8, 56]. Грецький герой засуджує війни, але й визнає: «Наверно, некоторые войны необходимы. Пожалуй для них, для троянцев, война была необходима – они оборонялись» [8, 59]. Проте, Одиссей заперечує самого себе, свої твердження і погляди: «Но чтобы избавить мой народ от оборонительной войны, я с моей маленькой армией и флотом принял участие в войне агрессивной. Я считал своим долгом спасти Итаку» [8, 61]. В словах ітакійця відображено еволюція поглядів Е. Юнсона. Сповідуючи в юності анархічне вчення П. Кропоткіна, який відкидав насильство і кровопролиття, як засіб досягнення цілі, після пережитих подій Другої світової війни автор переконується в необхідності використання насильства проти більшого зла. В житті немає нічого ідеального та абстрактного, і для досягнення шляхетної мети застосовують не завжди благородні вчинки, тому що істина може бути двоякою та умовною. Життя держави – це перш за все політика, правила якої не завжди чесні. Основне завдання правителя – вибрати найменше зло для досягнення спокою в державі. Для Одиссея цим найменшим злом стала участь у війні.

Для більшості романів ХХ століття про Троянську війну характерною рисою є розвінчування романтичних причин її початку. В романі «Прибій і береги» велич справедливої війни руйнується самим її учасником – Одисеем: «Я по-прежнему считаю, что история с этой женщиной – с Еленой – была всего лишь предлогом» [8, 56]. У цій фразі він пояснює основний принцип розпалювання воєн: щоб підняти людей на війну потрібно знайти вдалий оманливий привід. «Я знал, что жена его (Менелая) сбежала – на их политическом языке это называлось «похищена» [9, 57], – приховування і підта-

сування фактів та видавання їх за дійсність одурманює розуми тисяч, які сліпо йдуть у бій, підбурені красивою «шляхетною метою» – боротьбою заради краси. Одиниці, що знають правду, не можуть врятувати світ і повинні підкоритися більшості.

Зберігаючи гомерівську фабулу грецького міфу, Е. Юнсон змінює його структурну канву. Сюжет розпадається на дві доміантні ланки – повернення Одиссея та життя Пенелопи. Ці дві ланки розміщуються по чергово главами, названими музичним терміном «контрапунктом», що є видом багатоголосся, в якому всі голоси є рівноправними, і в якому кожному звуку в одному голосі відповідає такий же по довжині звук в іншому, що вступає одночасно зі звуком першого [2, 164]. Множинність повноцінних самостійних голосів, що утворюють єдність вищого, ніж у гомофонії порядку, в межах одного твору М. М. Бахтін називає «поліфонізмом» [1]. Саме такими рівноправними героями-голосами стають Одиссей і Пенелопа. Відбувається урівноваження їх сюжетної значимості і відкидається тотальна антична домінуюча роль Одиссея.

Герої роману «Прибій і береги» є героями літератури ХХ століття, тобто людьми, здатними аналізувати свої вчинки, а не героїчними оболонками людей давньогрецького епосу. Відхід від споглядального існування до самоаналізу надав письменникові можливість розширити глибину розуміння людиною самої себе і пояснити світ через власне «Я», дати оцінку подіям, спираючись на моральні постулати суспільства.

Одиссей, один із головних героїв роману (тоді як у Гомера – єдиний головний герой), – це людина психологічно скалічена війною. Неприйняття позиції суспільства щодо Троянської війни і своєї ролі в ній ставить його за межі соціуму. Проте, Юнсонівський образ Одиссея не є новим для літератури ХХ століття. Такий тип героя з'являється після Першої світової війни в творах «втраченого покоління», а події 1939–1945 років викликають його повторну актуалізацію.

Принципову роль у романі відіграє змалювання перебування Одиссея на острові Каліпсо. Цей епізод не випадково розпочинає роман, саме в ньому розкривається психічний стан героя, який визначає всі його подальші дії. Острів Огігія, за словами Гермеса, для ітакійця це – «будиночок відпочинку». Цей анахронізм найточніше характеризує спосіб життя грецького воїна, який зводився до споглядального та бездіяльного існування. Одиссей почуває себе гостем, а не правителем, простою людиною, з якої зняли тягар влади. Тут Одиссей поринає в забуття. Він не прагне знайти своє місце в соціумі і відчужується від усіх та самого себе.

Поглиблення психологізму давньогрецьких персонажів виводить героїв на зовсім інший рівень семантичного функціонування. Спогади про Троянську війну зруйнували психіку Одиссея, перетворивши доблесного героя на людину з «пост-воєнним синдромом». У ньому неможливо впізнати колишнього Одиссея. Ітакійський володар не має мети в житті, він не хоче бути героєм. Десять років війни не могли пройти марно, його постійно переслідують жахи, і він часто плутає марення з реальністю. Деякі моменти немовби випали з його життя, відбувається «фрустрація пам'яті» [5], тобто її блокування: підсвідомість не хоче відкривати спогади про найжахливіші

події. Юнсонівського Одиссея переслідує один і той же жах – смерть Астіанакса – сина Гектора і Андромахи. Він не знає, хто винний у смерті немовляти, і це тяжіє над ним та завдає жахливих душевних мук. *«К вечеру они убили того младенца, Астианакса. Нет, это убил не я, думал он, его убила Война, это Арес убил всех. Мы были орудием на службе у Войны»* [8, 158]. Сумніваючись у своїй непричетності до злочину, Одиссей намагається знайти собі виправдання, він перекладає всю провину на війну та на войовниче божество.

Спогади головного героя про вбивство Астіанакса переносять акцент з зовнішнього подієвого плану до сфери особистісного. В душевних муках юнсонівського Одиссея поєднуються дві версії міфу, за першою з яких сам Одиссей власноруч убив сина Гектора, а за іншою – цар Ітаки лише наполягав на смерті дитини і не був прямим виконавцем вбивства [5, 302]. Слова Нестора підтримують інтригу, додаючи цій ситуації невизначеності та напруження: *«Сперва мы, конечно, перебили самых опасных детей ... А насчет детей – это Одиссей придумал, а может Менелай – словом, один из них»* [8, 230]. Та все ж, розв'язкою душевних мук героя стає остання версія; у заблокованій свідомості нарешті відбувається прорив, і він усе згадує: *«Он увидел какую-то фигуру, она наклонилась, схватила Астианакса за ногу и размозжила ему череп о каменную стену. Шмяк! Он увидел лицо того человека. Это не я, подумал он, это Неоптолем, сын Ахилла»* [8, 290]. Вирішення цього внутрішнього конфлікту знімає з Одиссея лише частину провини за численні смерті. Ретроспектива подій Троянської війни, що раз у раз виринають у його пам'яті, викликає відчуття відрази до скоєного. Одиссей намагається заперечити свою причетність до цього шляхом відмежування внутрішнього «Я», яке протестувало проти вбивств, від свого фізичного ества, яке це робило: *«Он видел все это сквозь сомкнутые веки и слышал собственные мысли: это не я. Это сын Ахилла. Это Война. Я был всего лишь участником войны. Но война – это не я»* [8, 297].

Роздвоєність особистості головного героя Одиссея впливає і на композицію роману. Розповідь про Троянську війну розпадається на дві версії – правдиву і, власне, «Одиссею» Гомера.

Правдиву історію подорожей ітакійця знає лише Каліпсо. Проте за словами Одиссея, *«это был другой. Его звали Утис»* [8, 126]. Герой ховається під маскою вигаданого персонажа, адже так легше говорити правду. *«З кожною людиною в її житті трапляється таке, про що їй важко говорити з найближчими, – говорить Одиссей у творі С. Стабрили, – Я не можу навіть точно сказати, що мене від цього зупиняло: можливо, то був звичайний сором, а може, страх перед подоланням певного порога інтимності...»* [8, 277–278], те ж саме відбувається і з героєм Е. Юнсона. У прощальну ніч, щоб зняти напруження, яке висіло в повітрі в зв'язку з його від'їздом, і щоб уникнути запитань про Астіанакса, Одиссей розказує Каліпсо справжню історію своїх пригод. Розповідаючи про себе під вигаданим ім'ям «Утіс», він, на його думку, *«Рассказал обо всем, ничего не рассказав, и, стало быть, ловко вывернулся»* [8, 136], адже говорив не про себе. Одиссей позбавляє гомерівську поему підґрунтя міфічності, зображаючи події з підкресленим натуралізмом і грубістю. Фабула давньогрецької «Одиссеї» наближається до реальності, показуючи життя в усіх його проявах, міф перетворюється на «роман про сьогодні».

Для богині, яка живе безтурботним, відірваним від навколишнього світу життям, розповідь про реальний зовнішній світ є цікавою, бо несхожа з оточуючою її дійсністю. Щодо смертних людей, то їх світосприйняття абсолютно протилежне. Вони живуть у реальному, не божественному світі, і те, що для богині дивне, для них є рутинним існуванням. Одиссей це знає: *«Странствие его было слишком долгим, слишком много пережил он горя, наслаждений и страданий – исповедоваться в них он не желал, да и слушателям они, наверно, показались бы куда менее важными, нежели их собственные горести. Вот почему он должен был их преобразить – не в главном, а в подробностях. Много из случившегося он должен был приписать воле богов, придать происшествиям ореол божественности, чтобы люди ему поверили»* [8, 319]. Розповіді про страждання та жахи війни пригнічують і викликають лише співчуття, подвиги ж – возвеличують людський дух і пробуджують віру в величезні людські можливості. Одиссей запитує себе: *«Надеяться, что мне поверят дома?»* і відповідає: *«Но меня самого для них, возможно, нет в живых. Вернее, жив тот, кто уехал, кого долго искали и ждали, – вот мой образ в их глазах. Но тот, кто вернется для них, – вымысел»* [8, 159]. Герой повинен бути незворушним монументом, якому не властиві людські слабкості духу, а будь-який відхід від канону карається позбавленням цього величного п'єдесталу. Тож, дуже часто люди вірять радше у красиву вигадку, ніж у сувору правду. Особливістю людської істоти є її віра в те, у що вона хоче вірити: *«Он давал им то, что они желали»* [8, 320], щоб залишитися тим, ким його зробили – зразком людської відваги і кмітливості. Тому, Одиссей створює легенду про власне життя, перетворюючись з її персонажа на автора-творця.

Характерною рисою роману «Прибій і береги» є синтез давньогрецького і сучасного бачення літературного персонажа. Головний герой роману Одиссей фактично є персонажем сучасним, проте, формально він залишається гомерівським. Очевидною є дисгармонія зовнішнього і внутрішнього планів героя: персонаж зазнав значного психологічного розвитку, тоді, як його сюжетно-функціональна роль залишилася на рівні античного прото-сюжету. Руйнування гомерівської статичності простежується в епітетах, які характеризують головного героя. Вони виконують важливу інформативну функцію тому, що можуть:

- а) містити оціночні характеристики героя іншими людьми та відображати його душевний стан: («Високоповажний гість»). По-перше, це іронічна характеристика Гермесом перебування Одиссея на острові Каліпсо; по-друге, цей епітет відображає внутрішній стан героя, його відстороненість та небажання влитися у мікросвіт острова, для мешканців якого він залишився гостем навіть після десяти років проживання на ньому);
- б) вказувати на стосунки між героями: (у розмові з Пенелопею Одиссея називають «Чоловіком» та «Довговідеутнім», а Пенелопу, відповідно, – «Вдовою» (через відсутність будь-якої інформації про Одиссея) та «Довгоочікуючою»);
- в) показувати ієрархічне співвідношення персонажів: (на народному зібранні ітакійці говорять про Одиссея, називаючи його лише «Він». У цей займенник люди вкладають побожну повагу і навіть побоювання:

«— Он вернется! Внемлите! Он вернется! — Кто вернется? — Он? Ну да, ОН! Кто «он»? Да ОН же, конечно!» [8, 189]);

г) вказувати на просторово-фізичний стан героя: («Подорожуючий» і «Чужоземець», це — ніким невпізнаний Одиссей, що повертається додому);

д) розкривати внутрішню амбівалентність: («Він» — так автор називає свого головного героя, що вирушив у небезпечну морську подорож додому і ще не визначив свої життєві цілі, загубившись у бурхливих хвилях свідомості; іменем «Утіє», яке означає «Ніхто», головний герої визначає свій соціальний статус на острові Каліпсо і своє існування як людини, що відмежувалася від минулого і не хоче думати про майбутнє; в епітеті «Той, хто сумнівається» відображаються вагання Одиссея при прийнятті рішення про повернення на трон Ітаки).

Упродовж усього роману перед головним героєм постають проблеми вибору тієї чи іншої життєвої дороги. Та цікавим, насамперед, є їх вирішення.

Трагічна, наперед визначена, доля образу Одиссея зображується в його розмові з вірним свинопасом Евмеєм. У цьому епізоді Одиссей названий «Тим, що сумнівається». Автор уникає називати свого героя на ім'я. Слабка духом людина, що бере участь у розмові зі свинопасом, у тому душевному стані, в якому вона знаходиться, не заслуговує на право носити ім'я великого безстрашного і хитромудрого Одиссея. Немічний, невпевнений у собі чоловік дискредитує славетне ім'я і, як наголошує Евмей: *«...если Он придет домой, он не должен явиться дряхлым стариком. Он должен показать, чего он стоит» [8, 362]*, він повинен виправдати сподівання сина, вірних йому людей. Перед Одисеем, що повернеться, буде лише два шляхи: *«Он должен либо, не открывая своего имени, уехать обратно на первом попавшемся судне. Или вооружиться и идти туда. В город. И убить их. Но потом, сколько ни отмывай, на здешнем острове будет пахнуть кровью. До конца его жизни и жизни его сына» [8, 363]*. Розкривши своє справжнє ім'я, але відмовившись від активних дій, Одиссей покаже себе слабким по відношенню до партії наречених, і зруйнує сподівання, що пов'язувалися з довготривалим очікуванням приходу героя-рятівника.

Славне ім'я троянського героя не можна так безславно заплямувати, краще вже поринути в забуття, зникнути, залишивши по собі лише ауру величі та доблесті. Все ж цар Ітаки робить спробу вийти за рамки міфу, знайти, як йому здається, найрозумніше рішення та, не вдаючись до крайнощів, піти шляхом примирення. Одиссей стає виразником юнацьких ідей самого письменника і його неприйняття насилля. Та реальне життя відкидає таку можливість, і компроміси майже неможливі: *«Они (женихи) слишком запятнали себя, чтобы стать друзьями Долгоотсутствующего» [8, 363]*, — каже Евмей. Можливість вибору заперечується, альтернативного рішення не існує. Є лише обов'язок і міф, якому потрібно слідувати: *«У него (Одиссея) нет выбора. Я слышал о том, что далеко-далеко за великими морями и землями живут другие народы, и у них есть возможность выбора. Убивать людей там считают великим позором, срамом и преступлением против богов. Но мы находимся в нашей действительности, странник, в сегодняшнем дне! В*

цивілізованном мире! И здесь выбора нет» [8, 363]. Біблійна заповідь про всепрощення – не для сучасного світу, будь-яка поступка буде розцінена як визнання слабкості та призведе до ще більшої агресії з боку нападника. Людство ще не доросло до усвідомлення вічних істин, воно живе за законами «око за око, зуб за зуб».

Для Одиссея необхідною життєвою ціллю є досягнення мирного оазису щастя. Він намагається відкинути аргументи свинопаса, покликані перекопати царя в неминучості звершення його життєвої місії. Та Одиссей ще по-довгі роки. Прагнучи змінити своє майбутнє, зустрівшись з Пенелопею під виглядом жебрака, він натяками запитує дружину чи доречне його повернення. Така дивна розмова стає можливою тому, що в новій версії міфу Пенелопа впізнає чоловіка, але не виказує цього. Для Пенелопи вибір було зробити легше, адже вона жила в реальному світі, а не в ілюзорному і відособленому, в якому перебував Одиссей. Довгоочікуюча намагається врятувати всіх: себе – від нещасливого життя з чужою людиною, що повернулася; Одиссея – від потреби вбивати, а Ітаку – від війни. Цариця закликає Одиссея до прийняття її позиції: *«Он не возвратится... он умер...»* [8, 412], *«...тому, хто умер... не придется убивать и троих»* [8, 413]. Юнсонівські герої кардинально відходять від фабули гомерівського міфу, намагаючись створити його нову – щасливу кінцівку.

Здавалося б, що все веде до мирної розв'язки конфлікту: Пенелопа вирішила свою долю, мрія Одиссея про мирне життя близька, та ілюзія миру розвіюється. Одиссею нікуди відступати: кроком назад він зруйнує віру в себе сина та ітакійців і викличе лише зневагу; Пенелопа вже не в змозі протистояти близьким, які, знаючи про повернення Одиссея, не пробачать зради. Обидва герої знову затиснуті в гомерівський сюжет вже не богами, а обставинами та людським фактором.

Одиссей фізично слабкий, щоб протистояти «світу», та його внутрішнє ество протестує проти вбивств: *«Я желал чтобы не было на свете кораблей, чтобы нельзя было переплывать моря. Я желал бы заснуть. Заснуть таким глубоким сном, чтобы потом не вспоминать, что мне пришлось делать в этом сне»* [8, 431]. Муки сумління приводять головного героя до висновку, що краще бути одним із женихів, ніж вбивати. Одиссей відчуває себе «катом»: *«Назначенный богами, я послан сюда осуществить задуманную ими политику»* [8, 431]. Ніщо не змогло змінити долю Одиссея: Парки вже давно висукали його життєву нитку і ніякі людські хитроці не змогли змінити божественний задум. Для давніх греків цими божествами були олімпійські боги, а для сучасного Одиссея «божественні сили» – це політичні інтереси держави, яка примушує людину підкоритися, або просто розчавлює тих, хто не згодний з її політикою.

Одиссей знаходиться над прірвою. Прагнення нести мир і сіяти добро залишаються лише примарними мріями. Він почуває себе людиною, що тоне, а *«остатки его существа осуждены барахтаться в море крови – во веки веков»* [8, 432]. У цій ситуації Одиссей підкоряється та ніби роздвоюється. Його фізична оболонка стає бездумним катом-маріонеткою, а душа хоче вирватися: *«...Преврати меня в ласточку, в чайку, дай мне улететь отсюда на*

остров Эю или к Ней» [8, 431]. До неї – до Навзікаї, яка була його спасінням, ніжністю, де він міг би знайти притулок. Але цей шанс Одиссей не використав. Обов'язок, боги, політика покликали його вперед: «Я пришел домой, чтобы спасти будущность сына и честь жены» [8, 433]. Ітакійський герой ходить по колу, намагаючись втекти від нещастя. Прискорюючи ходу, він тим самим наближається до нього. Розпочавши своє усвідомлене життя Троянською війною, він, втікаючи від неї, наближається до нової війни. Почуття провини за смерть десятків зароджує в Одиссеї бажання спокутувати свій гріх і творити добро. Але життя його зробило воїном, а воїн завжди несе смерть. Та він думає, що, «если бы я мог спасти хоть кого-нибудь из них, быть может, я спас бы и самого себя» [8, 432]. Думка про одне життя, яке він врятував, засвітила б у його душі іскру надії, дала змогу знайти хоча б один праведний вчинок, який би не дав впасти душі в безодню мороку.

Смерть Астіанакса знову переслідує Одиссея. Юнсонівський герой опиняється в ситуації, аналогічній троянській, коли потрібно вирішити долю немовляти. Цар Ітаки отримує ще один шанс – врятувати життя дитини Меланфо. Дитина уособлює в собі ту чистоту, до якої прагне Одиссей. Шлях ітакійця до душевного зцілення пов'язаний з життям цієї ще ненародженої істоти. Вперше за весь роман Одиссей приймає категоричне рішення, в якому він абсолютно впевнений – зберегти життя дитині Меланфо. Прот, доля вкотре відвертається від нього – дитина мертва. Слова Евріклеї розрізають останню нитку, що зв'язувала Одиссея з життям, з Ітакою. На рідному острові, де він пролив кров, йому ніколи не знайти спокою, все нагадуватиме йому про смерть. Автор замикає коло, в якому знаходиться його головний герой. Одиссей хоче знову продовжити свою подорож на захід, лише в подорожі та в пов'язаних з нею небезпеках, він зможе забути, втамувати нестерпний біль. Е. Юнсон дає змогу читачам самим вирішувати, якою ж буде подальша доля Одиссея, залишаючи сюжетну кінцівку роману відкритою.

Новаторський підхід Юнсона до образу Одиссея полягає в дуалістичному зображенні героя – поєднанні гомерівської оболонки-форми з розвинутим психологічним внутрішнім світом. Зниження, дегероїзація персонажів у порівнянні з гомерівським епосом, самоаналіз, складність мотивів їх поведінки, зміни в сюжетній композиції, показ реального підґрунтя міфічних епізодів – усі ці засоби покликані наблизити «Одиссею» до сучасності, перетворити її на роман про сьогоднішній день. Двоїста направленість героя дає змогу розставити в давньогрецькому міфі аксіологічні акценти, переоцінити цінності, побачити давньогрецький світ очима людей ХХ століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. Проблемы поэтики Достоевского. – М.: Художественная литература, 1972. – 470 с.
2. Большая советская энциклопедия: В 30-ти тт. – М.: Советская энциклопедия, 1973. – Т. 13. – 608 с.
3. Лосев А. Ф. Античная мифология в ее историческом развитии. – М.: Гос. учебно-педагог. изд-во Мин. просвещ. РСФСР, 1957. – 620 с.
4. Мацевич А. Ровесник века – Ёйвинд Юнсон // Юнсон Э. Избранное: Сборник. – М.: Радуга, 1988. – С. 3–18.

5. Михеева И. Н. Амбивалентность личности: Морально-психологический аспект. – М.: Наука, 1991. – 128 с.
6. Нямыц А. Поэтика традиционных сюжетов. – Черновцы: Рута, 1999. – 176 с.
7. Стабрила С. Міфологія для дорослих – К.: Юніверс, 2000. – 544 с.
8. Юнсон Э. Прибой и берега // Юнсон Э. Избранное: Сборник. – М.: Радуга, 1988. – С. 19–450.

УДК 821.162.1-311.6 Гонсьоровський

Янішевський О. О.
(Київ)

ІСТОРИЧНА ТРИЛОГІЯ ВАЦЛАВА ГОНСЬОРОВСЬКОГО ЯК ДЗЕРКАЛО ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ ПОЛЬСЬКОГО НАРОДУ («Ураган», «Рік 1809», «Кіногвардійці»)

«Історичний роман – це розповідь, що вірогідно змальовує звичаї і події минулої доби, дотримуючись правди історії, людської натури і моральних норм. Вигадана фабула вибудовується навколо вигаданих осіб, що зайшли в конфлікт, зумовлений історичною ситуацією. <...> Події демонструють або загальнолюдські теми, або пристрасті, поширені в сучасності, і в тому відтинку часу, про який ідеться» (виділення автора. – Я. О.)¹.

Ця влучна характеристика історичного твору, дана американським вченим Г. Голменом у 1949 році, розкриває значення цього жанру літературної творчості для розвитку людського суспільства. «Рельєфне» унаочнення подій минулого відіграє неабияку роль як для виховання прийдешніх поколінь, так і для «збагачення», удосконалення духовного авангарду конкретного суспільства. Справжні майстри слова, що оголеним нервом своєї творчості реагують на найменші зміни в суспільних умонастроях, у своїх творах, зокрема на історичну тематику, завжди знаходять можливість розглянути і відгукнутися на актуальні проблеми духовної сфери співвітчизників. До плеяди таких майстрів належить і незаслужено забутий автор багатьох романів, повістей, памфлетів, активний громадський діяч Вацлав Гонсьоровський (1869–1939). Його твори допомагають осягнути і зрозуміти події в Європі і в польському суспільстві як на початку ХІХ ст., так і в сучасну письменнику добу в їхньому розмаїтті і суперечностях. Провідним мотивом написання романів і повістей для нього був невпинний пошук відповіді на ключове питання: якими дорогами потрібно йти, щоб здобути незалежність і свободу польського народу.

Творчість Гонсьоровського вигідно вирізняється з-поміж доробку його колег по перу тим, що їй властиве щире намагання зануритися в життя, «вкласти персти в його рани», віднайти способи вирішення невідкладних проблем. Він старанно вимальовує непрості стосунки між персонажами, вміло аналізує глибинні порухи людських душ, підкреслює велике виховне значення світоглядних установок і вчинків позитивних персонажів. Вибу-

ЗМІСТ

<i>Нагачевська О. О.</i> Еволюція творчості Джеймс Керол Оутс.....	5
<i>Ніколенко О. М.</i> Жанрова своєрідність «Вибраних місць із листування з друзями» М. В. Гоголя.....	12
<i>Новиков А. О.</i> Марко Кропивницький і світова культура.....	16
<i>Ольховая Н. А.</i> Автопортрет в зеркале ессе Виктора Кривулина.....	23
<i>Панова Е. П.</i> Мотив окна в повести А. С. Пушкина «Пиковая дама»....	28
<i>Пастух Т. В.</i> Поетична етимологія «Українських птахів» Василя Голобородька.....	33
<i>Поддубная Р. Н.</i> «Братья Карамазовы» Ф. Достоевского в «Иисусе Неизвестном» Д. Мережковского.....	41
<i>Полякова А. А.</i> Унамуно и испанская эссеистика начала XX века.....	49
<i>Пустовит А. В.</i> Пушкин и Гегель (к типологии гениальности).....	54
<i>Романченко Т. В.</i> Место комиксов в литературе.....	59
<i>Рудковська А. Ю., Рудковська Л. А.</i> Просторово-часова структура готичного твору (на матеріалі англійської та французької літератури XVIII–XIX ст.).....	62
<i>Рыжкова В. В.</i> Развитие американской литературной традиции в жанре новеллы XIX–XX веков.....	70
<i>Савенко А. О.</i> Символ дерева та мотив смерті у творах Н. Казандзакіса	76
<i>Садыкова Л. В.</i> Автобиографическое эссе в русской литературе начала XX века.....	89
<i>Сазанович Л. В.</i> Актантная структура украинской и американской лирической песни.....	98
<i>Свенцицкая Э. М.</i> Личность и слово в творчестве Вяч. Иванова.....	106
<i>Скотникова О. Е.</i> Философия абсурда в творчестве Л. С. Петрушевской	114
<i>Слободянюк Т. В.</i> Метафора в поэтическом тексте и его интерпретации	118
<i>Сподарец Н. В.</i> Культурологический модус литературно-критического сознания поэтов-модернистов.....	125
<i>Степанов Н. С. М.</i> Булгаков и А. Аверченко. Перекличка сатириков	131
<i>Тряшин С. С.</i> Великие фантасты – братья Стругацкие и их литературный персонаж – профессор Выбегалло!.....	134
<i>Фещенко В. В.</i> Жанр поэмы в творчестве Марины Цветаевой.....	142
<i>Фещенко-Скворцова И. Н.</i> Критерии истины в поэзии.....	145
<i>Хіль Л. В., Левицька Л. П.</i> Мова і художня творчість як надбання національної культури.....	154
<i>Хойнацка С.</i> Язык ценностей в тетралогии Бориса Зайцева «Путешествие Глеба».....	157
<i>Шостак О. Г.</i> Фольклорно-мифологические аспекты литературного творчества Н. Рериха (на примере стихотворения «Заклятие»).....	162
<i>Шуляк С. А.</i> Колористична парадигма в поезії Євгена Гуцала.....	173
<i>Якубовська Н. О.</i> Міфологічний образ Одиссея в сучасній літературі (на матеріалі роману Ейвінда Юнсона «Прибій і береги»).....	179
<i>Янішевський О. О.</i> Історична трилогія Вацлава Гонсьоровського як дзеркало визвольних змагань польського народу («Ураган», «Рік 1809», «Кінногвардійці»).....	187

Науковий щорічний журнал

«МОВА І КУЛЬТУРА»

У 10-ти томах

Випуск 5

Том IV

МОВА І ХУДОЖНЯ ТВОРЧІСТЬ

Частина 2

Редактор: *М. Ю. Карацуба*
Макет і комп'ютерна верстка *Л. А. Кириєнко*

Видавничий Дім Дмитра Бураго
01001, м. Київ, вул. Софіївська, 6.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
ДК № 1138 від 2.12.2002 р.

Адреса для листування:
01034, м. Київ-34, а/с 48.
Тел./факс: (044) 238-6447, 238-6449.
E-mail: conf@graffiti.kiev.ua

Здано до набору: 11.11.2002 р.
Підписано до друку: 25.11.2002 р.
Формат 60×84/16. Друк офсетний.
Папір офсетний № 1. Гарнітура Times.
Обл.-вид. арк. 22,47. Ум.-друк. арк. 19,53.
Наклад 500 прим. Зам. № 758.